

Kerényi Norbert

Lantos Tamás / Tom ifjúsága

A gyermekkori „legjobb” barát emlékei

Lantos Tamás, az amerikai kongresszus külpolitikai bizottságának elnöke 2008. február 11-én hunyt el, nem sokkal 80-ik születésnapja után. Lantos Tamás legjobb barátom volt 70 éven át. Elveszteni egy jó barátot nagyon fájdalmas. Különösen, amikor ez a barátság olyan hosszú ideig tartott, és olyan körülmények között kovácsolódott össze, amikor személyiségünk éppen kialakulóban volt az iskolában és a munkásszázadban, a második világháború utolsó évében.

1938 szeptemberére ott álltunk sorban a Berzsenyi Gimnázium egyik tantermében, hogy beiratkozzunk. Közvetlenül előttem egy magas, jóképű, szőke fiú állt, három nő kíséretében. Édesanyám és én mögötte álltunk. Nem tudtam elképzelni, ki lehet az a három nő, mert senkinek nem lehet három édesanyja – de később megtudtam, hogy csak az egyik volt az, a másik kettő pedig nagynénjei, akik elkísérték. Az egyik nő, akiről kiderült, hogy ő az édesanya, odafordult hozzám, és azt mondta: „Tomikám, remélem ebben az iskolában is te leszel a legjobb diák, mint ahogy az elemiben voltál.” Én rögtön elhatároztam, hogy ő itt nem lesz „a legjobb diák”, mert az én leszek, mert én is első szerettem lenni.

A beiratkozás formalitásai után a szülők elmentek, de mi még maradtunk, és mindenki leült az osztályban, oda, ahova akart. „Beszélni akarok veled” – gondoltam, de mire leültem volna mellé, már valaki más ült ott, és így erre nem kerülhetett sor. Egy másik osztálytárs mellé kerültem, Bihari Gyuri mellé, aki szintén feltűnt nekem, mert nemcsak az édesanyja, de az édesapja is elkísérte a beiratkozásra, s ők valahol mögöttem álltak a sorban. Bihari Gyurinak, aki nekem hat éven keresztül a legjobb pajtásom volt, jelentős szerepe van abban, hogy Lantos Tomi és én is olyan jó barátokká váltunk. Másnap osztályfőnökünk, vitéz Horváth Antal –

végtelenül rendes, kiváló ember – megváltoztatta az ülésrendet, és attól kezdve mindenki ott ült, ahol a helyét meghatározták.

Az iskola elkezdődött; nagyon sok új fogalmat és tárgyat tanultunk, és bár a kötöttséget nem szerettem, szerettem az új dolgokat. Akadt egy elég nehéz problémám, ugyanis édesapám – igen vallásos zsidó lévén – elintézte, hogy nekem szombaton nem volt szabad írni. Ez sok bajt okozott, részben azért, mert jegyzeteket nem tudtam készíteni, részben azért, mert nem szerettem másmilyen lenni, mint az osztálytársaim. A jegyzetek kérdésében Bihari Gyuri és Lantos Tomi segítettek, és amíg erre szükség volt, az ő jegyzeteikből lemásolhattam azt, amit a szombati napon kellett volna leírnom. Ők nem értették, hogy miért nem választom a könnyebb megoldást, amit ők ajánlottak: mondjam továbbra is azt a szüleimnek, hogy nem írok, de írok, és akkor nem lesz többé ilyen problémám. Ez annál is inkább előtérbe került később, mert a harmadik évtől kezdve egy Szepesdi-Zipszer nevű antiszemita és minden erkölcs és gátlás nélküli tanár arra próbált adminisztratív eszközökkel kényszeríteni, hogy mégis írjak. Ez a háborúság a negyedik osztályig meglehetősen elkeserítette az életemet, most is csodálkozva gondolok vissza arra, hogyan tudtam ezen keresztül jutni. Az igazság az, hogy barátaim és különösen Tomi és Gyuri támogatása nélkül nehezen bírtam volna.

A második világháború körülöttünk zajlott, és mi ebben a háttérben szorgalmasan tanultunk, remélve, hogy valahogy túléljük. Sokat beszéltünk Tomival és Gyurival arról, hogy mik az esélyeink a túlélésre. Az első két évben elég sokat kellett aggódnunk, amikor Németország gyors egymásutánban lerohanta Lengyelországot, Franciaországot, elfoglalta Hollandiát, Belgiumot, Dániát és Norvégiát. Saját helyzetünk is állandóan rosszabbodott. Három zsidótör-

vény született meg amíg az iskolába jártunk, mindegyik többet és többet vett el a jogainkból.

Ennek ellenére Magyarországon viszonylag békességben élhettünk.

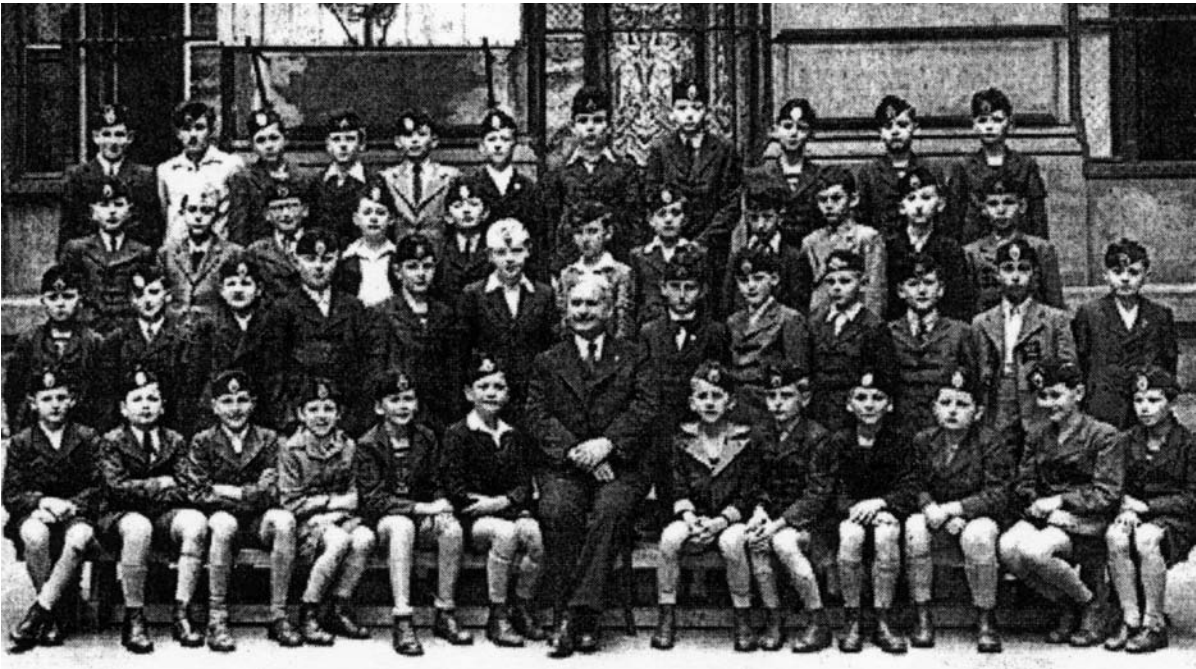
Iskolai éveink így teltek, a körülmények és aggodalmak ellenére minden jelentősebb probléma nélkül. Mi mindannyian meg voltunk győződve arról, hogy a németek végül is elvesztik a háborút. Jóformán lehetetlen volt nem látni – miután már az Egyesült Államok is beavatkozott –, hogy a németek vereséget fognak szenvedni. Az ún. „titkos fegyvert”, amit állandóan hirdettek, mi tiszta propagandának tartottuk, és nem is gondoltuk, hogy valami alapja is lehet. A háború győztes befejezését elsősorban az angol és amerikai csapatoktól vártuk. Tomi vette ezt a legkomolyabban. Az volt a meggyőződése, hogy miután a németek a háborút elvesztették, Európának és talán az egész világnak a legfontosabb nyelve az angol lesz. Ennek megfelelően Tomi erősen tanult angolul. Elég sok vita folyt közöttünk azzal kapcsolatban, hogy ki fogja először megszállni Magyarországot, és végső soron mindannyian megegyeztünk abban, hogy sajnos, Magyarországra először az orosz csapatok fognak elérni. Azonban abban reménykedtünk, hogy sikerül előtte „kiugrani”, mint ahogy 1943 őszén az olaszoknak sikerült.

1944. március 19-én a németek elfoglalták Magyarországot. Április 4-e körül megkaptuk a bizonyítványt a lerövidített hatodik évi tanévünkről, és mindenki elszéledt. A veszélyt világosan éreztük, de megpróbáltunk valamit tenni a túlélés érdekében. Bihari Gyuri barátom és én a Zsidó Tanács futárszolgálatába léptünk be, mert hittan tanárunk (Fisch Adolfnak hívták) volt a vezetője. Úgy tudtunk, hogy Lantos Tomi valahol az Acélgyárban, a Váci úton kapott állást. Miután két levelet is kikézbésítettem Eichmannnak, aki a zsidó ügyek magyarországi főnöke volt, és állandó tárgyalásban állt a Zsidó Tanáccsal, elment a kedvem ettől az állástól. Új elfoglaltságot szereztünk egy hasonlóan biztosnak látszó helyen, a Bohn téglagyárban. Ez a téglagyár is hadi üzemnek számított.

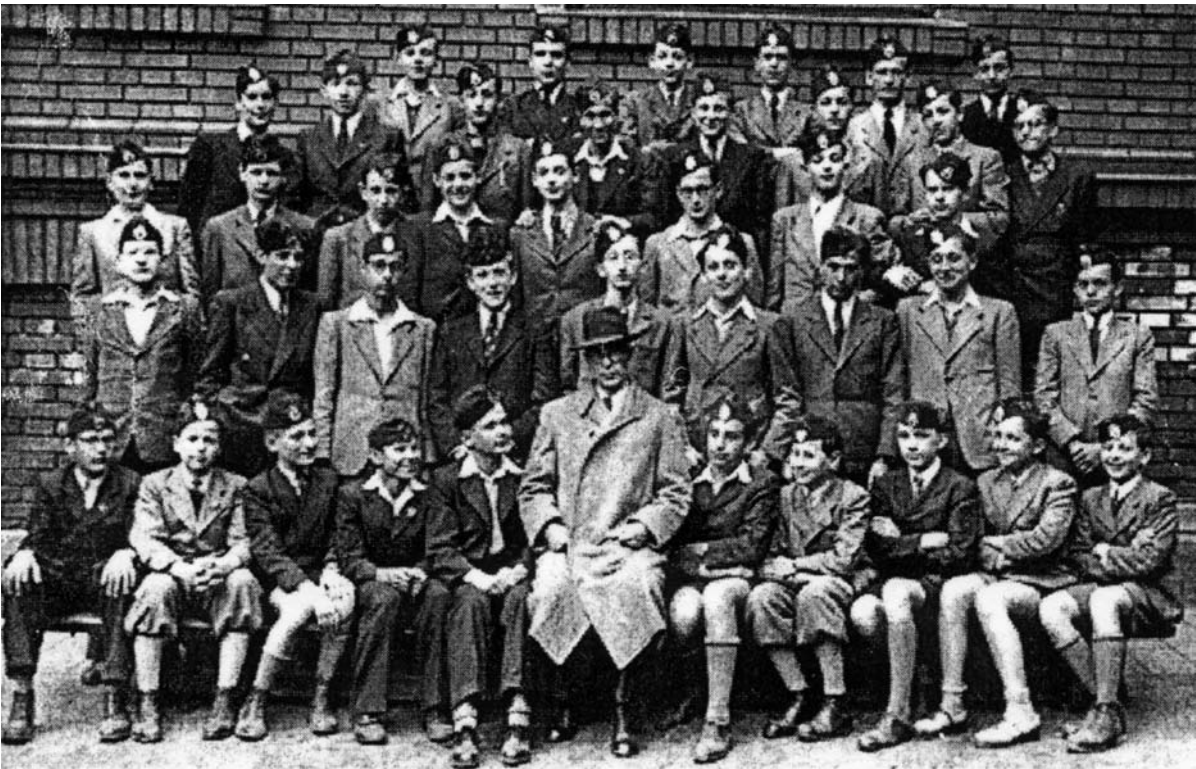
Az ember életmenetét véletlenek határozzák meg. Az a véletlen, hogy mi a Bohn téglagyárba mentünk dolgozni és Tomi pedig a Magyar Acélgyárba, végül is összehozott bennünket Csepelen, a Királymajorban, a 101/605-ös munkásszázadban. Az történt ugyanis, hogy időközben vidékről gyakorlatilag az összes zsidót deportálták Auschwitzba. Mi nem tudtuk, hogy

ez mit jelent, de azt tudtuk, hogy ez valami nem jó, és rémülten figyeltük a fejleményeket. Elkezdtek Pest „zsidótlanítását”, és Újpestről az addig otthagytott összes zsidó gyári munkást elvitték és deportálták. Mi ezt se tudtuk, de amikor egy teherautó megjelent a Bohn téglagyár előtt, és húsz perc alatt el kellett készülnünk és beszállni ebbe az autóba, akkor azt hittük, hogy ez már a deportálás. De nem ez történt: a teherautó minden hadiüzem előtt megállva Óbudáról összeszedte a zsidó munkásokat, és kivittek minket Csepelre, a Királymajorba, ahol is két munkásszázadot állítottak ki az összeszedett 300-400 emberből, a 101/605-ös és 101/606-os munkásszázadokat. Nagyon boldogok voltunk, amikor Csepelen Bihari Gyuri és én találkoztunk Lantos Tomival. A 101/605-ös munkásszázad a csepeli acél- és fegyvergyárba kapott beszállást. Körülbelül egynapos „kiképzés” után, amikor is egy kicsit gyakoroltuk a menetelést, a jobbra-balra fordulást, „feküdj”-gyakorlatokat, készek voltunk elkezdni katonai „karrierünket”. Megmagyarázták nekünk, hogy mi tulajdonképpen, annak ellenére, hogy fegyverünk nincs, katonák vagyunk, s ennek megfelelően kell viselkednünk. Például, zárt egységben menetelve megyünk be a gyárba dolgozni, és közben katonadalokat énekelünk. Lantos Tomi, aki akkorra már valamennyire beszélt angolul, megtanította a századnak, az „It is a long way to Tipperary” kezdetű angol dalt, és amikor vonultunk a gyárba, ezt énekeltük. Brenner szakaszvezető irtóra dühbe gurulva, leszidva a „kurva anyánkat”, mondta, hogy „bűdös zsidók, hagyjátok abba ezeket a zsidó dalokat”. A katonadalok éneklésével kapcsolatban egyszer nekem is volt egy ötletem. Mielőtt magának a gyárnak a bombázása teljes erővel elkezdődött volna, a gyár környékét bombázták, így Királymajorban, ahol nekünk a körletünk volt, a barakkokat a gyújtóbomba felperzselt, és mindenkünk elégett. Másnap, miután a szabadban töltöttük az éjjelt, a földön aludva, ismét ki kellett vonulni a gyárba dolgozni. Ahogy masíroztunk nedvesen, piszkosan, gyűrötten, eszembe jutott – és javaslatomra a század elkezdte énekelni –, hogy „Horthy Miklós katonája vagyok, legszébb katonája”. Erre még mérgesebb lett a Brenner szakaszvezető, és azonnal ránk parancsolt: „Nóta állj!”

A gyárban egyébként úgynevezett bunkereket építettünk. Ezek háromemeletnyi magas, lakóház nagyságú épületek voltak, vasbeton fa-

Tomi 10-11 éves korában – a második sorban balra – az osztályfőnök mögött

Lantos a legfelső sorban, a bal oldalon. Kerényi Norbert az alatta levő (4.) sorban balról az ötödik

lakkal. A falak vastagsága egy méter volt vagy több, és a tető az két, két és fél méter, úgyhogy ezek a bunkerek teljesen bombabiztosaknak számítottak.

Júliusnak az első tíz napja egyhangúan telt el. Minden reggel kivonultunk dolgozni. Építettük a bunkert, ami nehéz munka volt, de meg tudtuk csinálni, főképpen azért, mert egyikünknek sem volt magasságiszonya, és tudtuk a harmadik emelet magasságában mozgatni a cementzsákokat és átadni a kőműveseknek.

Azon kívül, hogy dolgoztunk, volt ennek a tíz napnak még egy érdekes eseménye. Az a hír terjedt el, hogy aki kitér, az azon kívül, hogy attól kezdve fehér karszalagot viselhet, még a deportálás alól is mentesül. Tomi, Gyuri és én elhatároztuk, hogy mi ezt nem tesszük, annak ellenére, hogy a század összes többi tagja jelentkezett a kitérésre. Álláspontunk az volt, hogy ez semmit sem segítene, csak nevetségessé tennénk magunkat. Ami viszont felháborított, az az volt, hogy a csepeli pap nem volt hajlandó a századnak a szükséges előadásokat megtartani, mondván, hogy „csak azért akarnak kitérni, hogy az életüket mentse”, és abban ő nem akar részt venni. Szerencsére Solymosi őrmester megmentette a helyzetet, felajánlotta, hogy ő megtartja a tanfolyamot, mondván, hogy abból a célból, amiért a század ki akar térni, ő is elég lesz. Persze, a tanfolyam egy vidám, énekkel és zenével eltöltött vasárnap délelőtti alakult, mi alatt nekünk ki kellett „vonulni” dolgozni a gyárba.

Július 15-e után elkezdődött a gyár rendszeres bombázása. Tekintettel arra, hogy ez a gyár volt Közép- vagy Kelet-Európa legnagyobb hadiüzeme, fontosnak tartották elpusztítását. A július 22-i legnagyobb légitámadásra egész életemben emlékezni fogok. Általában az első figyelmeztetés és a támadás között kb. tizenöt-húsz perc telt el általában, azonban a július 22-i bombázásnál valahogy „elaludt” a légvédelem, és amikor a szirénák megszólaltak, abban a pillanatban már hullottak is a bombák. Az általános rutin az volt, hogy amikor a légiveszélyt bejelentették, akkor a munkások azonnal indultak a bunkerekbe, a zsidó munkásokat pedig kizárták onnan. Erre mind volt idő rendszerint, de ebben az esetben nem, mert a bombák már estek, amikor a sziréna megszólalt. Az emberek rémülten rohantak a bunkerek felé, de a bunkerek ajtaját bezárták, halottak százai heverték a bunkerek előtt, mire a támadás véget ért. A mi

századunkat kiharcolták a bunkerből – erre még volt idő –, és egy úgynevezett árok-óvóhelyre kellett volna bemennünk. Az árok-óvóhely úgy készült, hogy egy árkot ástak, és fölé földemet tákoltak deszkákból, fémlapokból, és ez valami védelmet nyújtott a támadás alatt a repeszek ellen. Telitalálat esetén azonban ott sincs menekvés. Amikor leértünk ebbe az árok-óvóhelybe, nekem rögtön rossz érzésem támadt: hogy ez olyan, mint egy sír, és próbáltam rábeszélni a bajtársakat, hogy menjünk el innen, próbáljunk kiérni a Duna-partra, ami a gyáron kívül volt már, és talán ott túl tudjuk élni a támadást. Sajnos, senki nem akart jönni. Gyuri és Tomi hallgattak rám, és még egy bajtársat sikerült meggyőzni, úgyhogy négyen nekiindultunk, hason csúszva, kúszva kiértünk a gyár szélére, a Duna-part felé. Végül is nekünk hármunknak sikerült. Sajnos, negyedik bajtársunk a szó szoros értelmében „elvesztette a fejét”. Egy bomba, amikor leesett a közelünkben, megrémítette őt olyannyira, hogy elkezdett szaladni, és egy bombaszilánk levágta a fejét. Megdöbbenésemre, még fej nélkül is megtett egy pár lépést, miközben a nyaka két oldaláról spriccelt a vér.

Mi kiértünk Duna partjára, és pihegtünk, piszkosan, porosan és véresen. Szerencsére nem a mi vérünk volt, de számos alkalommal vértócsán kellett átkúszni ahhoz, hogy továbbjussunk. A légitámadás lassan befejeződött, még néhány bomba távolabb puffant tőlünk, tehát elindultunk visszafelé megnézni, hogy mi történt a szakaszunk többi részével. Sajnos, amikor elértünk az árok-óvóhelyre, láttuk, hogy telitalálatot kapott, és alig egynéhányan éltek túl a támadást. 500 négy motoros bombázó a gyár hetvenöt százalékát pusztította el. E támadás áldozatait tízezerre becsülték, nagyrészt munkaszolgálatosok voltak.

A különböző hadiüzemekből újonnan behozott emberek részben fiatal zsidó diákok közül kerültek ki, akik oda próbáltak menekülni, hogy életüket mentse. Akadt köztük néhány igazi zsidó munkás is, legfőképpen szakmunkások, vasesztergályosok és ehhez hasonlók, meg igazgatók, akik szintén a gyárban tartózkodtak a biztonság miatt. Ez utóbbiak még rendelkeztek összeköttetésekkel a különböző minisztériumokban, és ennek segítségével a századot áthelyezték egy csendesnek látszó helységbe, Szobra. Szob kisváros, Budapesttől kb. száz kilométerre, északra, a cseh határnál, az Ipoly

és Duna összefolyásánál. A század augusztus elejével települt át Szobra.

Kezdetben nagyon elégedettek voltunk. Kezmenyen kellett dolgozni, de a légitámadások miatti aggodalom megszűnt. Elsősorban Tomi és Gyuri kezdeményezésére a munkát úgy szerveztük, hogy a bajtársak segítettek azoknak, akik csak lassabban tudtak dolgozni, hogy a nap végére megtermeljük a kiszabott mennyiséget. Nem volt többé a Csepelen bevezetett, reggel 7-től este 7-ig tartó munkanap. Jóformán minden este volt egy kis szabad időnk. Mivelhogy több helyen volt a század elosztva, a napi ellenőrzés se volt olyan szigorú, és így több lehetőségünk volt „télachra” (télachnak hívtuk azt, amikor kora reggel vonatra szálltunk Szobon, és estére visszajöttünk). Gyuri, Tomi és én egy kis szövetséget alakítottunk ki. Mindent, amink volt, megosztottuk. A hazaszökések alkalmával hozott élelmiszert így közös „kincstárba” tettük, aminek az őre Gyuri volt. Azt is besoztattuk, hogy mikor ki megy télachra, vigyázva arra, hogy legalább valaki maradjon közülünk otthon, hogy ha esetleg valami komplikáció adódna elő, próbáljuk kivédeni vagy elsimítani. Ezek alatt a csendesebb napok alatt egyre optimistábbak lettünk. A partraszállás után a szövetségesek lassan, de biztosan haladtak előre Franciaországban. Párizst elfoglalták, és mi egyre inkább bíztunk abban, hogy valahogy túléljük a háborút.

A mi szakaszunk körlete egy hegyoldalon levő kis házban lett kijelölve, ahol hármunknak volt egy kis szobája, csak annyi hellyel, hogy éjszaka lefeküdhettünk szorosan egymás mellé a földre. Nem sokat aludtunk, de sokat beszélgettünk. Esti beszélgetéseink alkalmával felmerült az a kérdés is, hogy a napi 60-80 km-es sebességgel előnyomuló oroszok előbb fognak-e Magyarországra érni, mint a szövetséges angol-amerikai csapatok? Tomi feltételezte, hogy ha az oroszok elfoglalják Magyarországot, valószínűleg az ő rendszerüket fogják bevezetni. Ezen elég sokat vitatkoztunk, mert úgy láttuk, hogy a demokratikus rendszerben az emberek többsége Magyarországon nem fog a kommunistákra szavazni. Tomi azonban felvetette azt a lehetőséget is, hogy a kommunista rendszer egy diktatúra, és lehet, hogy nem veszik figyelembe a szavazást.

Sajnos, ez a jó helyzetünk csak három hétig tartott. A német hadsereg visszavonulóban volt a Balkán-félszigetről. Szob a berlini fővonalon

feküdt, és a német katonavonatok nagy számban érkeztek Szob felé: használták a vasúti hidat, amelyik az Ipoly fölött húzódott. Ez a vasúti híd nyilván fontos volt a visszavonulás lebonyolításához, és a szövetségesek éppen ezért próbálták elpusztítani. Nappal amerikai gépek, éjjel már orosz gépek bombázták. Többször eltalálták, de sajnos, a pillérek megmaradtak, úgyhogy a megsérült vasúti pályát állandóan javítani kellett, s ezt végül is a mi századunknak kellett megcsinálni. A légitámadások újabb veszteségeket okoztak a századnak. Az egyik támadásnál az első szakaszunk egy épület pincéjében keresett biztonságot. Az épületet eltalálták, és az betemette az óvóhelyet. Számos bajtársunk maradt a romok alatt. Kiabáltak segítségért, és természetesen mi rohantunk oda menteni, ami és aki menthető. Nekem sikerült Schwartz Lacit „kiásnom”. A bal keze és a bal lába eltört. Elvitték kórházba. Ami ennél sokkal rosszabb volt, ennél a támadásnál hat bajtársunk meghalt. Végül is megkönnyebbültünk, amikor megtudtuk, hogy visszarendeltek Csepelre. A gyár majdnem teljesen elpusztult, és az állandó légitámadások megszűntek.

Október első hétvégéjén már Csepelen voltunk. Ezen az első vasárnapon nagyon kellemetlen „baleset” történt velünk. Ismét közel kerültünk az otthonunkhoz. Vasárnap volt az első nap, és nem kellett munkába menni, úgyhogy nem tudtunk ellenállni a kísértésnek; a szokásos biztonsági szempontokat félretéve mind a hárman hazamentünk „télachra”. Azt gondoltuk, hogy senki se fogja ellenőrizni a létszámot. Sajnos, tévedtünk. Felfedezték, hogy nem vagyunk ott. Tudták, hogy Pesten hol lakunk, és bejöttek értünk. Amikor a rendőrség befordult a házuk első kapuján, észrevettem a folyosóról, gyorsan felvettem a csomagomat, a hátsó kapun kisurrantam, és visszamentem. Tom és Gyuri mind a ketten ugyanezt tették, de ez, sajnos, nem segített. A keret elhatározta, hogy szigorúan megbüntetnek. Hatan voltunk a „lebukottak”, a nyolcfős keret körülvelt minket egy körben, és vertek, kézzel, ököllel, nadrágszíjjal, kb. húsz percen keresztül. Amikor kifáradtak, szünetet tartottak, és a verést még kétszer megismélték. A legvégén már annyira elfáradtak, hogy Brenner szakaszvezető már ütni se tudott, csak eltolt magától, úgyhogy mondtam Gyurinak és Tominak, hogy ha lehet, helyezkedjünk Brenner szakaszvezető közelébe, mert ő már nem tud ütni.

Asztalfőn Tomi, balra mellette én

Ez után a szörnyű verés után elhatároztuk, hogy végleg otthagyjuk a katonaságot. Október 10-én elhagytuk Csepelt, és hazaszöktünk. Én a saját lakásunkban bújtam el egy kis raktárszobában, Tomi nem messze tőlem, az Ó utcába ment haza, Gyuri pedig az Andrássy útra. Tudomásunk volt arról, hogy osztálytársaink már ismét iskolába járnak, és elhatároztuk, hogy rövid pihenés után mi is jelentkezünk. Erre, sajnos, már nem került sor. Október 15-én Horthy elhatározta, hogy kilép a háborúból, és elfogadja a feltétel nélküli békekötést az oroszokkal. Az akció, mint ez köztudott, teljes fasiszta hatalomátvétellel végződött. Az ezután következő szörnyű „viharban” elvesztettük a kapcsolatot egymással.

1945. január 9-én találkoztam véletlenül Bihari Gyurival a Vilmos császár úton. Hamis papírokkal élt ott az unokatestvérével együtt, kb. két sarok távolságra a kórháztól, amiben én bujkáltam. Hívtam, jöjjön át a mi kórházunkba, ez biztonságosabb, gondoltam. Találtam egy döglött lovat, és abból kivágtam egy jó adag húst, amit anyám készült fásírtnak megcsinálni. Gyurit is meghívtuk persze, de ő azt mondta, előbb elmegy kenyeret szerezni ehhez a lako-

mához. Hiába próbáltam lebeszélni, hogy ne tegye, már csak az állandó ágyútűz miatt sem, mégis elment, és sajnos, többet nem jött vissza. Egy fasiszta valószínűleg fölismerhette, és agyonlőtte a Liszt Ferenc téren, 1945. január 11-én, csak egy héttel a város felszabadulása előtt.

A város pesti oldalát január 17-én elfoglalták az oroszok. Én hallottam valakitől, hogy Tomi egy svájci védett házban van a Szent István parkban. Elmentem oda, és január 18-án találkoztunk. Gyuri halála nagyon fájt nekem, és csak egy kicsit enyhítette, hogy legalább Tomit szerencsésen megtaláltam. Gyuri halála Tomit is leverte. S forrón szeretett édesanyját a nyilasok megölték. Nekem sokkal kisebb veszteségem volt. Az ostrom utolsó napján a ház, amelyben édesapám üzlete és a lakásunk volt, leégett, és így mindenünk elpusztult.

Sokat beszélgettünk. Én elmeséltem a kórházi bujkálással kapcsolatos kalandjaimat, Tomi elmondta nekem, hogyan segített az ostrom alatt a védett házak ellátásában és a sokszor rendkívül fontos kapcsolatok tartásában. A magas, szőke, kék szemű és egyenes orrú fiút a nyilasok nem nézték zsidónak, és ő – nem véve figyelembe az ágyútűz és bombák okozta ve-

55. érettségi találkozó. Lantos jobboldalon az első. Kerényi álló sorban balról hatodik

szélyt – rengeteg időt töltött az utcán ezeknek a feladatoknak a végzésével. Sokat beszélgettünk, sokat bánkódtunk; végül is Tomi azzal fejezte be, hogy ha édesanyja most látná, ő is azt mondaná, hogy az óriás veszteségeink ellenére össze kell szedni magunkat, és mindent megtenni a jövő, a mi jövőnk érdekében.

A három szövetséges barátból csak ketten maradtunk meg, de elhatároztuk, hogy ezt a szövetséget a legnagyobb mértékben fönntartjuk. Attól kezdve mindent együtt csináltunk. Édesapám mindenét elvesztette, és én próbáltam segíteni abban, hogy új életet kezdjen. Tomi is segíteni akart, és nagyon sok jó ötlete akadt, amit együtt valósítottunk meg. Megalapítottuk az Olympos Könyvterjesztő Vállalatot, ami abból állt, hogy az elhagyott javak kormánybizottságától szereztünk 2000 példány Krúdy Gyula *Ál Petőfi* és 2000 példány Móricz Zsigmond *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című kötetet, és ezzel házaltunk a már megnyílt könyvüzletekben. Ez volt az első közös vállalkozásunk. Segítettünk édesapámnak, és Tominak is támogatni kellett anyagilag Margit nénit, a nagynénjét, akit édesanyjaként szeretett.

Áprilisban az iskola elkezdődött, de a tanítás mellett még mindkettőnknek kellett dolgozni is.

A hetedik osztályt kevesebb mint három hónap alatt befejeztük, és az 1945/46-os tanévben elvégeztük a nyolcadik osztályt, és leérettségiztünk. Az iskola mellett sok mindent kipróbáltunk a kenyérkeresettel kapcsolatos munkánkon kívül. A legtöbb ötlet Tomitól származott. Például Adler Zsiga bácsi, légsúlyú Európabajnok bokszoló angolul szeretett volna megtanulni. Tomit megkérte, tanítsa meg őt angolul, és Zsiga bácsi viszonzásul Tomit bokszolni tanította. Tomi elhozott engem is „ráadásnak”. Tomi belépett a cionista mozgalomba, és engem is elküldött egy levéllel, amit ő írt, kihangsúlyozva, hogy én egy kitűnő „cionista anyag” vagyok. Egy alkalommal úgy gondoltuk, hogy kipróbáljuk a kosárlabdát. Elmentünk jelentkezni a VAC nevű klubba. Tom magassága nagyon megfelelt nekik, és őt azonnal felvették volna. Én nem voltam olyan magas, és énrántam nem mutattak annyi érdeklődést. Így elhatároztuk, hogy ide nem megyünk.

Az ötlet, hogy mind a ketten iratkozzunk be az orvosi egyetemre, az én ötletem volt. Együtt jártuk az évfolyam különböző tantárgyait hallgatni. Tomi itt is tele volt tervekkel. Annak ellenére, hogy világosan láttuk, még túl korai belemenni a részletekbe, mégis egy este arról be-

széltünk, mi ketten együtt fogunk dolgozni, csoportot alakítva, aminek rajtunk kívül talán még alkalmazottai is lehetnek. Még azt is megbeszéltük, hogy a praktizálásunkat két részre fogjuk osztani: fele időben betegeket gyógyítunk, az idő másik felében pedig kutatómunkát végzünk. Egy este még arra is jutott időnk, hogy megbeszéljük, a kutatási munkánk elsősorban a rosszindulatú daganatok vizsgálására és kezelésére fog irányulni, és másodsorban az öregedési folyamat pontosabb megértésére és lelassítására. A nagyon lelkes és aktív kezdetek ellenére a hatodik hét után Tomi kezdett kiábrándulni az orvosi pályából. Nem szerette a formalinba fixált karok vagy lábak anatómiai részleteinek kipreparálását, és különösen nem szenvedhette a formalinszagot. Próbáltam meggyőzni, hogy az ember ezeket megszokja, és az orvostudomány olyan érdekes, hogy érdemes érte kisebb áldozatokat hozni. Mindez nem segített. Bárki, aki jól ismerte Tomit, tudta, hogy ha ő egyszer valamit elhatározott, azt keresztülviszi. Így kilépett az orvosi egyetemről, és átment a közgazdaságra. Azzal próbált vigasztalni, hogy ha én mégis elhatározom, hogy ebben a „kényelmetlen” szakmában maradok, akkor is, szakmán kívül is fogok tudni más vállalkozásokba kezdeni, és akkor talán tudunk találni olyat, amit ismét közösen csinálunk.

Tomi a közgazdasági egyetem mellett még egyéb aktivitásait is megtartotta. Így egy zsidó szervezetnek levelek és tervek angolra fordításával segített. Ezt olyan jól csinálta, hogy nemcsak fordított, hanem néha még ötleteket is adott, amelyeknek a megvalósítása hozzájárult a terv sikeréhez. A szervezetek nagyon megszerették, és becsülték a munkáját, annyira, hogy egy pályázat megnyerése után ösztöndíjat ajánlottak fel neki az Egyesült Államokba. Bár Tomi világosan látta ennek az ösztöndíjnak az értékét és jelentőségét, ez mégis nagyon gondolkodóba ejtette. Nem akarta otthagyni első szerelmét, Ágit (aki később, Amerikában az Annette nevet vette fel) és nagynénjét, akit anyjaként szeretett. A gondolkodás és az álmatlan éjszakák után mégis elhatározta, hogy elmegy. Mielőtt elutazott volna, megkért engem, hogy vigyázzak Ágira amíg távol van, és hasonlóképpen vigyázzak Margit nénire is, hogy ha bármi problémájuk merül föl, segítek elhárítani és megoldani. Engem tesz felelőssé Ági sorsáért. Azt is megmondta, hogy engem is nagyon sajnál itt hagyni, és mindent meg fog tenni azért, hogy én is ki tudjak jönni utána.

Tomi elutazott, de nagyon közeli kapcsolatot tartottunk fenn egymással. Legalább egyszer egy héten írtunk egymásnak, és Tomi beszámolt arról, mit sikerült tennie azért, hogy utána jöhessenek. Tomi ezt az egész kérdést hihetetlen gyorsasággal megoldotta. Számos szervezettel és személlyel vette fel a kapcsolatot. Ezek közül egynek a nevére – Mr. Volotinéra – még ma is emlékszem. Szükségünk volt egy közjegyzőileg hitelesített okiratra, ami állítja, hogy kaptam egy ösztöndíjat az egyetemre, s amelynek értelmében utazásomat, tandíjamat, lakással, ellátással kapcsolatos összes költségeimet fedezik. Ez a levél az amerikai vízum megszerzéséhez volt szükséges. Tomi tudta, hogy nem beszélek angolul, és hogy segítsen, először is elküldte nekem angolul a teljes levelet, hogy ezt küldjem vissza köszönésképpen Mr. Volotinnak. Azt az utasítást még hozzátette, hogy a levelet ne géppel, hanem kézzel írjam. Másodsorban, megmondta, hogy nem kell azonnal jelentkeznem a vízumért a követségen, és ajánlott valakit, hogy tanuljak tőle angolul, mielőtt oda elmennék, mert majd át kell menjek egy vizsgán. Még azt is megtudta mondani, hogy körülbelül miket kérdeznek, és mire számíthatok. Mindez bámulatos gyorsasággal és látszólagos könnyedséggel történt. (Ez év február elején Horváth Gábor, a *Népszabadság* Washingtonba kiküldött újságírója beszélt velem Tomival kapcsolatban, és megkérdezte, hogy észrevettem-e valamit őrajta a középiskolában, ami azt mutatta volna, hogy milyen képességekkel rendelkezik, és volt-e nyoma annak, hogy ilyen csodálatos karriert fog befutni? Erre azt válaszoltam, hogy a középiskolában ezt nem vettem észre, de látva azt, hogy mire volt képes Amerikában néhány rövid hónap alatt, amikor kiért, akkor a válaszom egy határozott igen. Ebből a képességéből lehetett látni, hogy ha politikai pályára lép, milyen messzire tud eljutni.)

Engem is lekötöttek a tanulmányaim, de teljes mértékben eleget tettem Tominak adott ígéretemnek. Margit nénit hetente kétszer-háromszor meglátogattam, és nagyon szép barátságot alakítottam ki Ágival. Ez nem volt nehéz feladat. Nagyon szerettem vele tölteni az időt, vendéglőben, nála vagy cukrászdában elbeszélgetni. A legfontosabb aggodalma az volt, hogyan és milyen gyorsan tud Tomi után menni, hogy már most segítsen neki, és ne csak akkor menjen ki – a „készsre” –, amikor már kényelmes élete lesz, miután Tomi a képességeivel elérte azt, hogy kényelmesen tudjanak élni.

1948-as szilvesztert együtt töltöttük Ágival az Akácfa utcai kis házban, ahol lakott. Elhatározta, hogy Tomit felhívja, és mivel a telefon drága volt, először egy vázlatot írt, és annak alapján gyakorolta, hogy majd mit mond a telefonba. Ez a papírdarab megmaradt nálam, még ma is őrzöm, és a beszélgetésre is mindig emlékezni fogok. Ez az egymás iránti erős érzés megható megerősítése és az egy életen át tartó boldogság ígérete volt. Én is beszéltem utána egy pár szót, csak hogy megmondjam, hogy mennyire csodálom és szeretem őket, és továbbra is minden mértékben támogatni fogom Ágit, hogy nyugodtan tudjon várni, amíg Tomi után mehet.

Végül is 1948 nyarán, valamikor júniusban Ági megkapta a vízumot és elutazott Párizsba. Nagyon hiányzott nekem. Gyakori találkozásaink, beszélgetéseink nagyon kellemesek voltak, sokszor beszélünk a politikai helyzetről is. Az ő véleménye kicsit baloldali volt, de a közelgő kommunista hatalom veszélyes voltáról teljes mértékben osztotta nézeteimet.

A rengeteg munka és erőfeszítés ellenére az én kiutazásom nem sikerült. Tomi segítségével mindent előteremtettünk, ami a kimenetelemhez volt szükséges, de addigra a kommunisták teljesen átvették a hatalmat, és nem tudtam megkapni az útlevelemet. Folytattam az egyetemet, és 1952-ben megszereztem az orvosi diplomát. Ezekben az években kapcsolattartásunk megritkult. Mindketten tudtuk, hogy levelezésünk számomra veszélyt okozhat, ezért vigyáztunk arra, hogy mit írunk egymásnak, és elkerültük a kényesnek látszó témákat. Időközben pályám jól haladt, kineveztek az I. Kórbonctani Kísérleti Rákkutató Intézet első tanársegédének, amikor 1956-ban kitört a forradalom. Az intézet engem választott be az Egyetem Forradalmi Bizottságába. Egyik feladatomban az volt, hogy mindenkinek kiosztottam a személyzeti osztálytól megszerzett személyi kartotékját. Az enyémbe megtaláltam egy másolatát minden levélnek, amit én írtam Tominak és minden levélnek, amit ő írt nekem.

A forradalom leverése után 1956 novemberében elhagytam az országot. Tomi azonnal kapcsolatba lépett velem, mihelyst tudattam vele, hogy Bécsben érkeztem. A levélben küldött jó tanácsokat megtoldotta 500 dollárral, amit én nem akartam elfogadni, de megnyugtató, hogy mihelyst megalapoztam magam az Egyesült Államokban, visszaadhatom, de most szükségem lehet rá.

Időközben az amerikai kvóta betelt. Az amerikai vízumra Bécsben kellett volna még várakozni, amit veszélyesnek tartottam. Nem lehetett tudni, hogy a forradalom leverése után mi minden fog még bekövetkezni; elfogadtam egy kanadai vízumot, és kanadai állampolgár és lakos lettem – mindmáig. Kapcsolatunk természetesen megmaradt, leveleket váltottunk, sokszor beszélünk telefonon. Többször meglátogattam San Francisco-ban. Amikor Tomival találkoztunk, beszélünk magunkról, családkról, arról hogy mi minden történt azon kívül, amit már a levelekből és telefonokból tudtunk. Úgy beszélünk, mintha ezekben az időkben is állandóan együtt maradtunk volna. Tominak akkoriban fő érdeklődése a gazdaság, a politika és a tőzsde volt. Adott is nekem pár jó tanácsot, amelyek nagyon hasznosnak bizonyultak.

Tomi nagyon szép karriert épített föl a San Francisco State University-n. A közgazdaság professzora volt, tanszékvezető. Mint mindig, fő foglalkozása mellett most is csinált más dolgokat. Így minden nyáron körülutazta a világot egy csoport diákkal, és ilyenkor Magyarországot is meglátogatta.

1980-ban, „fiatalon” – 52 évesen – kezdte el második karrierjét, amiben azután káprázatos sikereket ért el. Szerencsére, nem volt túl késő a karrierváltásra. Nem emlékezem meg itt ezekről az időkről részletesebben, hiszen ezek igen sok helyen és formában közismertek. Csak megemlítem, hogy szoros kapcsolatban maradtunk, annak ellenére, hogy beszélgetéseink, találkozásaink nem voltak olyan gyakoriak, mint előzőleg, és telefonbeszélgetéseinket legtöbbször én kezdeményeztem. Megadta az otthoni számát, amelyen bármikor el tudtam érni. Annette nagy szerepet töltött be a kapcsolattartásban. Neki valamivel több ideje volt, és gyakran, amikor Tomi nem ért rá, vele együtt beszéltem meg az intézendőket, és együtt tudtunk elhatározásokra jutni. Meg kell, hogy jegyezzem, hogy Tomi irodája sokat segített nekem abban a törekvésemben, hogy barátainak egyetemi hallgató korú gyermekeit be tudtam ajánlani „internship”-re, ami Tomi mellett nagyon értékes pozíció volt. A „gyakorló tanulók” között életre szóló barátságok is kialakultak, és amit megtanultak, sokszor segített nekik életpályájuk kialakításában.

Ahogy mondtam, beszélgetéseink nem voltak olyan gyakoriak, mint szerettem volna, mégis valahányszor jelentkeztem, mindig öröm-

mel fogadott, és kérdéseimre – amennyire tudott hivatali titkok megsértése nélkül válaszolni – mindig válaszolt. Elmesélt érdekes eseményeket, izraeli, líbiai és észak-koreai útjairól. Természetesen csak azt, amit mondhatott. Sokszor meghívott Washingtonba különböző alkalmakra, amikor valamilyen – vele kapcsolatos – eseményre került sor. Például, egy alkalommal kitüntetéset kapott a svéd királytól. Az átvételi ünnepségre én is elmentem. Nem nagyon ért rá velem foglalkozni, ezért „kárpoztulás” meghívott egy értekezletre. Mint érdekességet említtem, sajnálattal mondotta: az egész napja percre be van táblázva, de most lesz egy kényes politikai kérdés megoldásával kapcsolatos értekezlet – Líbiában külföldi ápolónőket azzal vádolták, hogy szándékosan AIDS-vírussal megfertőztek csecsemőket –, ez egy érdekes kérdés, bejöhettek, amikor megvitatják, de előre megmondtam nekem, hogy nem szólhatok hozzá.

Találkozásaink közül kiemelek néhányat, a számomra legkedvesebbeket. Az egyik egy nyáron történt, a nyolcvanas évek elején, amikor is meghívott Balatonra, ahol Annette-el és két unokájával nyaralt. Nagyon kedvesen foglalkozott az én két fiammal is, akikkel elbeszélgetett, és – ami szerénységére és jóindulatára jellemző – elmesélte nekik, hogy mi mind a ketten a Berzsenyi gimnáziumba jártunk, s mind a ketten kitűnő rendű tanulók voltunk, de én „fényévekkkel” jobb voltam, és sokat segítettem neki. Például egy magyar dolgozatát megmutatta nekem – mondta ő –, és én megmondtam, hogy ez a dolgozat ugyan kitűnő, de ha még ezt meg ezt megváltoztatnád, akkor még jobb lenne. Miért mondta ezt a gyermekeimnek, amikor ez a dicséret erős túlzás volt? Csak arra tudtam gondolni, hogy talán úgy gondolta, ezzel gyermekeim előtt növeli tekintélyemet.

A másik ilyen esemény, amire sok szeretettel emlékszem vissza, a hetvenötödik születésnapja megünneplése volt Budapesten. Három születésnapot ünnepeltünk: Lantos Tomiét és a két

jó barátét, Szelényi Tomiét és jómagamét. Mint minden, amit Lantos Tomi szervezett, ez is tökéletesen sikerült. Felejthetetlen élmény maradt számomra, és gondolom, az összes résztvevő számára is. A program négy napig tartott. Az első délután két autóbusszal mentek a vendégek Tomi egyik barátjának a birtokára, ahol egy remek vacsora után a Lantos unokák a *Hegedűs a bázisban* dallamaira egy operettet mutattak be. A „Ha én gazdag lennék” átalakítása úgy hangzott, hogy „Ha én elnök lennék”. A második nap városnézéssel telt. A vendégeket három csoportra osztva két csoportot hivatásos idegenvezető, a harmadikat Tomi vezette. Nekem sikerült abba a csoportba kerülni, és érdeklődéssel láttam, hogy Tomi még most is mennyire jól ismeri Budapestet, és mennyire jól el tud magyarázni a „turistáknak” minden részletet. Az ünnepség egy dunai sétahajózással fejeződött be. Nem mondtam el minden részletet, de úgy foglalom össze, hogy a „hármast” születésnap ünnepségre máig is kellemes, meleg érzéssel gondolok vissza.

Most elérkeztem a történet legnehezebb részéhez. 2007 decemberében Tomi megbetegedett. A munkáját elvégezte, a találkozókra elment, de utána azonnal igyekezett haza, lefeküdt aludni, és nem akart enni. Először arra gondoltak, hogy ez egy új gyógyszer mellékhatása. A kivizsgálás kiderítette, hogy nyelöcsőrákja van. Először nem akart kezelést, de aztán mégis beleegyezett. A kezelés nem várt komplikációja okozta halálát. Még volt annyi ereje, hogy Annette-től és lányaitól elköszönt. Megmondotta, hogy nem fél a haláltól, és hálás a sorsnak, hogy egy ilyen szép családot és szép, sikeres életet adott neki.

Lantos Tamás egy igaz, hű barát volt, megbízható, segítőkész, nagylelkű. Nem lehetett tőle semmi olyat kérni, amit meg ne tett volna, ha módjában állt. Halála óriási veszteség, nem csak családjának, barátainak, nekem, hanem az egész világnak!

